

Militær identitet under internasjonale operasjoner

Fredsbevarende operasjoner stiller helt nye krav til den enkelte soldat. Samtidig er tradisjonell opplæring rettet mot krigshandlinger. Hvilke betydning fikk dette for opplevelse av militær identitet hos norske soldater i Kosovo?

TEKST

Jon Christian Laberg

Jon Ingjaldsson

Therese Kobbeltvedt

Jøri Horverak

PUBLISERT 1. april 2005

ABSTRACT:

Combat identity change during international military operations

This article assesses the combat identity of Norwegian soldiers participating in an international, military operation. All subjects were members of the 2nd Norwegian Battalion serving under the UN military mission in Kosovo. Subjects were asked to fill out a questionnaire measuring combat identity («Patriotism», «Globalism», «Warrior»). They were also asked to evaluate positive and negative statements about peacekeeping operations. Data were collected one month prior to deployment and again seven months after deployment. Results indicate moderately high, yet stable scores on the «Patriotism» and «Warrior» scales, and positive and stable attitudes towards peacekeeping operations. However, data from Kosovo suggest a significant decrease in «Globalism», together with increasingly negative attitudes towards peacekeeping operations. These results are probably influenced substantially by officers' and patrol/guard's responses to test items. The authors express concern at an apparent increase in negative attitudes towards peacekeeping operations, and they predict that this may well cause problems related to future international, military operations.

EMNER

combat identity

telemarksbataljonen

fredsoperasjoner

En soldat fra Telemarkbataljonen hjelper en liten kosovoalbansk gutt å holde varmen. Foto:Torgeir Haugaard/Forsvarets mediesenter.

En erfaren og en ny mann under opplæring står vakt i porten ved mølla nær Kosovo Polje, mars 2000. Foto: Torbjørn Kjosvold/Forsvarets mediesenter.

Artikkelen bygger på Horveraks (2001) hovedoppgave i psykologi. Takk til befal og mannskaper i Norbn II, militærpsykologigruppen ved Sjøkrigsskolen og til Forsvarsdepartementet for finansiell støtte til undersøkelsen.

Innledning

Norge har siden 1947 deltatt i 26 fredsoperasjoner, med over 55 000 soldater. I 1999 var Norge med i 17 fredsoperasjoner i Kosovo, Bosnia-Hercegovina, Midtøsten, Makedonia,

Sierra Leone og Sinai. Norge deltar med enkeltpersonell, spesialavdelinger og komplette avdelinger. Internasjonal tjeneste er blitt en integrert del av Forsvarets oppgaver. For å imøtekomme den sikkerhetspolitiske utviklingen i Europa tidlig på 1990-tallet, besluttet Stortinget i 1993 at en skulle sende inn styrkebidrag til NATOs reaksjonsstyrke (IRF). Man opprettet en egen infanteribataljon ved navn Telemarksbataljonen. I tillegg meldte Luftforsvaret inn 338-skvadronen, og fra Sjøforsvaret en fregatt, en minerydder, et kommando- og støttfartøy, og et maritimt patruljefly.

Våren 2000 vedtok Stortinget å opprette en ny innsatsstyrke til bruk i internasjonale operasjoner. Innsatsstyrken er ment å fylle behovet for godt trent personell til internasjonale operasjoner, og gi bedre rekruttering. Styrken teller 3500 personer, og forventes å være operativ innen 2005. Det totale anslag på personell regnes til 5200 personer, og det forventes et årlig rekrutteringsbehov på 1700 personell for å kunne klare ambisjonen om en operativ styrke på kontrakt (Stortingsmelding 38).

Økt vekt på internasjonale operasjoner stiller nye krav til tjenestegjøring og faglig militær dyktighet. Franke (1997) hevder at fredsbevarende operasjoner stiller en rekke krav til den enkelte soldat som ikke blir tillagt tilstrekkelig vekt innen den tradisjonelle opplæring. Faktorer som kognitiv tilpassingsevne og evne til omstilling og fleksibel atferd, er eksempler på dette.

Det ble gjennomført en longitudinell undersøkelse av Norbn II / KFOR før, under og etter tjenesten i Kosovo (Laberg, Johnsen, Eid, & Brun, 2000, 2002). Hensikten var å kartlegge belastning, mental beredskap og funksjonsdyktighet ved norsk deltakelse i internasjonale operasjoner. I norsk sammenheng er det ikke tidligere gjennomført slike forløpstudier i stor skala. Prosjektet ble planlagt og gjennomført som en del av FOU-programmet Militærpsykologi og Lederskap ved Sjøkrigsskolen og Universitetet i Bergen, med støtte fra Forsvarsdepartementet og Forsvarets Overkommando. Prosjektleder deltok under kontingentens deployeringsperiode i Kosovo, og sto for samarbeid med avdelingen og datainnsamlingen blant befal og mannskaper.

Psykologiske aspekter ved internasjonale operasjoner

De sikkerhetspolitiske endringene på slutten av forrige årtusen byr på en rekke utfordringer for Forsvaret. Det tradisjonelle synet på opplæring og trening i militær regi har i stor grad vært rettet mot det man omtaler som «krigens krav». Kravene innebærer kunnskaper, holdninger og ferdigheter som befal og menige trenger for å fungere i en *krigssituasjon*. En militær forståelse av hvorfor soldater brøt sammen i krig ble utformet for mer enn to tusen år siden. Tekster fra det antikke Hellas (450 f. Kr.) forteller at grekerne mente at stridsevnen var en funksjon av soldatens karakter. Man vektla forbindelsen mellom moralsk karakterstyrke, militær trening og heltedåd i krig. Kjennetegnet på god stridsevne var soldatens kontroll av frykt (Solberg, 1997). Oppfatningen om at heroisme var veien til suksess har vedvart. Under første verdenskrig ble det forventet at franske soldater skulle bekjempe tyskerne ved hjelp av mot og styrke, til tross for at tyskerne var overlegne både i antall og utrustning.

Tusenvis av franske soldater måtte reise seg fra skyttergravene og gå inn i døden i møte med maskingevær og artilleri.

Nyere forskning har vært rettet mot alternative forklaringer på mestring av krigshandlinger. Solomon, Mikulincer og Hobfoll (1986) antar at soldatens evne til å håndtere krigshandlinger er en funksjon av den enkeltes opplevelse av stressorens styrke, personlige forutsetninger og opplevd sosial støtte i den enhet soldaten opererer i. Krigshandlinger og truende situasjoner vil i mange tilfeller oppstå uten rom for forberedelser og planlegging for den enkelte soldat. Det stilles krav til kompleks vurdering av situasjonen, og effektivt valg av hensiktsmessig atferd. Heltemot og karakterstyrke bør suppleres med faktorer som intelligens, innsikt i henhold til egne evner og forutsetninger for mestring av situasjonen, teknisk og taktisk faglig kunnskap, og vurdering av støtte fra andre lagsmedlemmer. Forsvaret har lagt vekt på denne type kunnskap, og i stor grad innrettet opplæring på denne type handlinger (Eid, Johnsen & Laberg, 1996). Seleksjon til videreutdanning i Forsvaret har fremhevet personlige kvaliteter som tilfredsstillende krav til effektiv håndtering av truende situasjoner (Martinussen & Torjussen, 1988).

Nyere militær forskning har imidlertid vist at nevnte kvaliteter ikke nødvendigvis er tilstrekkelige for dagens utøvelse av militær aktivitet. Franke (1997) påpeker et manglende samsvar mellom tradisjonell opplæring og fredsoperasjoner: Militære styrker er ikke lenger samlet for å forsvare nasjonale interesser. De blir i økende grad innkalt for å fylle ikke-konvensjonelle roller, fra humanitær assistanse til fredsbevarende og fredsoppbyggende oppdrag. Disse områdene krever ikke bare fleksibilitet og tilpassingsevne, men også at soldatene er forberedt på et teknisk, kognitivt og emosjonelt plan. De involverte må kunne tilpasse seg både krigs- og ikke-krigsroller.

Fredsbevarende oppdrag medfører bruk av makt og stridsmidler, til tross for at oppdraget er rettet mot konfliktløsning. Befal og menige må kunne skifte mellom roller som fredsoppbyggende, fredsframmende og fredsbevarende aktører, i tillegg til å bidra med humanitær assistanse. Det er nødvendig med en grundig kartlegging av området for operasjonen. En bør ta høyde for endringer i oppdraget og uforutsette situasjoner som gjerne oppstår under arbeid som tredjepart i et kriserammet område. Amerikanske styrker som deltok i *Operation Hope Restore* (Somalia, 1992–1994), måtte respondere på langt mer fiendtlige omgivelser enn hva man forventet før de grep inn (Arnold & Stahl, 1993; Miller & Moskos, 1995). *Operation Just Cause* (Panama, 1989) og *Operation Uphold Democracy* (Haiti, 1994–1995), var tilrettelagt for massiv bruk av stridsmidler, men ble over natten endret til fredsbevarende og humanitære oppdrag (Collins, 1992; Kidder, 1995).

Mens formålet for væpnede styrker i krig er å oppnå seier over fienden, er målet for fredsoperasjoner å forhindre utbrudd av en konflikt eller begrense dens omfang og konsekvenser. Oppfatningen innen militære enheter har vært at styrker som er trent og utstyrt til krigføring, er tilsvarende godt egnet til fredsbevarende oppdrag (Arnold & Stahl, 1993, Department of the Army, 1994, 1993). Andre stiller spørsmål om soldater

trent til krig faktisk er de mest effektive fredsbevarere (Meeker & Segal, 1987; Miller, 1995; Segal & Segal, 1993). Andre igjen gir uttrykk for at forberedelser i henhold til oppgaver som dekker hele spekteret av utfordringene soldater vil stå overfor, bør være sentral i opplæring og trening (Sarkestrian, Williams & Bryant, 1995).

Dagens samfunn baserer seg altså på internasjonalt samarbeid og fredsbevarende operasjoner i langt større utstrekning enn tidligere, mens utdanning av soldater ser ut til å ha stått stille. Soldater er opplært til krigføring, strategisk tenking i henhold til krigsoppdrag og mental forberedelse på konsekvenser som deltagelse i krig påfører den enkelte soldat og enhet. Store deler av undervisningen rettes mot bruk av våpen.

Fredsbevarende operasjoner deles i to hovedtyper: utsendelse av observatørgrupper, og innsats av væpnede vaktstyrker under FN's ledelse (Stortingsmelding 38). Den fredsbevarende operasjonen i Kosovo (1999) hadde som oppgave å:

1. Skape sikre og trygge omgivelser for befolkningen i Kosovo, sikre hjemkomst av flyktninger og yte begrenset humanitær støtte.
2. Overvåke, og om nødvendig med militær makt, sikre overholdelse av inngåtte avtaler mellom partene.
3. Å gi generell støtte til FN-misjonen UNMIK (United Nations Mission In Kosovo), samt å støtte viktige samfunnsfunksjoner i Kosovo (Stortingsmelding 38).

Oppgavene i fredsbevarende operasjoner dreier seg om å bidra med *humanitær* hjelp, og gripe inn med stridsmidler og makt dersom konflikter skulle oppstå. I tillegg skal en bidra med å bygge opp en ny og funksjonell samfunnsstruktur, som helsevesen, politiske og juridiske instanser, og opprettholde lov og orden. Megling mellom partene vil være en sentral del av slike oppdrag. Husransaker, kontroll av kjøretøyer og våpenbeslag, pålegges også de fredsbevarende styrkene.

«Oppfatningen har vært at styrker trent og utstyrt til krigføring, er tilsvarende godt egnet til fredsbevarende oppdrag»

Innholdsbeskrivelsen av politiets program for utdanning har flere paralleller til opplæring og trening i oppgaver under fredsbevarende operasjoner. Eksempler er konflikthåndtering på lavt nivå, trafikk- og våpenkontroller, og opprettholdelse av lov og orden. Militær opplæring har ikke et tilsvarende tilbud. Med utgangspunkt i den tradisjonelle opplæring som offiserer og mannskaper gjennomgår, kan man stille spørsmål om hvilke psykologiske implikasjoner slike operasjoner kan ha for den enkelte soldats militære identitet. Det er sannsynlig at soldaten opplever kognitiv dissonans i form av manglende samsvar mellom militær kunnskap og den politimessige kunnskap som kreves for å utføre oppdraget.

Sosial identitet

Identitetsteori drøfter sosial atferd ut fra forholdet mellom individets selv og samfunnet. I likhet med samfunnet, betraktes selvet som en mangfoldig sammensatt størrelse, der en rekke rolleidentiteter utgjør byggesteiner i individets identitet (Hogg, Therry & White, 1995).

For Mead (1934) og Cooley (1902) er selvet et produkt av sosial interaksjon. Mennesker innser hvem de er gjennom samhandling med andre. Selvet er ikke en autonom psykologisk funksjon, men et flerfoldig sosialt konstrukt som trer frem i forbindelse med menneskers ulike roller i samfunnet. Variasjon i selvet kan forklare ut fra de ulike roller mennesker innehar. Rolleidentiteter kan ses som definisjoner mennesker tillegger seg selv, som konsekvens av rollens struktur og posisjon, men også på bakgrunn av hvordan en definerer seg selv som medlem av den sosiale kategori en befinner seg i (Burke, 1980; Thoits, 1991).

Sosial identitetsteori omhandler grupperelasjoner, gruppeprosesser og det sosiale selvet. Sosiale kategorier en faller inn under og føler tilhørighet til, definerer hvem en er i henhold til kategoriens karakteristika. Kategorien former i stor grad ens tanker, følelser og handlinger. For det første vil kategorisering knytte bånd innen grupper ved å skille dem fra andre kategorier og utgrupper. Dette skillet vil innebære *stereotypier*, det vil si normative vurderinger av andre, men også en selv. Kategorisering er en kognitiv prosess som retter oppmerksomheten mot aspekter som anses som meningsfulle i en spesiell kontekst. For det andre vil kategoriseringsprosessen danne gruppenormer og stereotypier som favoriserer inngruppen. Mennesker har et grunnleggende behov for se seg selv i et positivt lys, og det oppnås i grupper ved å sammenligne inngruppen med relevante utgrupper, på måter som favoriserer inngruppen (Hogg, Terry & White, 1995).

I en studie av kadetter ved United States Military Academy fant Franke (1997) at soldatens progresjon ved studiet hadde sammenheng med soldatens persepsjon av militær identitet, og holdninger og verdier i henhold til Det Amerikanske Forsvars oppgaver. Soldater som var ved slutten av et fireårig studie var mer krigersk innstilt til militære oppdrag enn kadetter som gikk i første klasse. Avgangsklassen så på krig som en uunngåelig del av menneskets natur. Ni av ti kadetter ved samme trinn så på krig som forsvarets primære formål. Positive holdninger til ikke-konvensjonelle oppgaver ble gradvis svekket i løpet av studiet. Kadetter i avgangsklassen rapporterte i langt større grad at fredsoppdrag ikke ville være like givende som krigsoppdrag. Franke (1997) forklarer dette med at sosialiseringen innad i organisasjonen påvirket kadettene verdisyn, holdninger og sosiale kognisjoner. Soldatene identitetsutvikling har trolig sammenheng med den tradisjonelle militære opplæring hvor soldatene rustes til krig fremfor til fredsbevarende oppdrag.

Sosial identitetsteori kan forklare årsak til gruppepolariseringer og konflikter mellom fredsbevarende soldater og innfødte, og også mellom tjenestegjørende soldater, eksempelvis mellom ulike militære identiteter. Den kan også fortelle om soldatene forutsetning for å håndtere problematiske situasjoner. Teorien omtaler imidlertid ikke

konsekvensen av frustrasjon og konflikter som kan oppstå under de særegne forhold som fredsbevarende operasjoner representerer. Hva skjer med soldaters innstilling til oppdraget når faglige forutsetninger ikke samsvarer med oppgavebeskrivelsen? Hvordan kan dette medføre stress? Horverak (2001) fant en negativ effekt på selvrapportert helse og vilje til å delta i internasjonale operasjoner etter at Norbn II ankom til Kosovo, mens det ikke var forskjell i subjektiv helse blant personell med ulik militær identitet.

Problemstillinger

Soldater som tjenestegjør i internasjonale oppdrag er satt til å utføre andre oppgaver enn hva de hovedsakelig er utdannet og trent til. På bakgrunn av Frankes (1997) studier av sosialisering til krigerrollen, er det mulig at også norske soldater vil ha forventninger og ferdigheter innenfor en tradisjonell krigeridentitet, og at de ikke uten videre vil være sikre på rollen som fredsbevarer. Vi ønsket derfor, ved hjelp av skalaer utviklet innen det amerikanske forsvaret, å undersøke i hvilken grad norske soldater er orientert mot tradisjonelle militære verdier («krigeridentitet»), mot nye oppgaver av mer fredsbevarende art, som sivilt-militært samarbeid, politimessige oppgaver og en meglende innstilling til de stridende parter («fredsbevarer»), og mot internasjonalt samarbeid («globalisme»). Videre ønsket vi, ved hjelp av tilleggsspørsmål utviklet i Norge, å kartlegge hvor sterke positive og negative holdninger norske soldater har til fredsbevarende tjeneste. Vi ville også undersøke i hvilken grad slike orienteringer endrer seg som følge av deltakelse i internasjonale, fredsbevarende operasjoner.

Hvis Franke (1997) har rett, og militær trening og utdanning er for ensidig rettet mot krigerrollen og for lite mot fredsbevarende operasjoner, kan vi forvente at tjenesten i Kosovo kan skape økt negativ innstilling til fredsbevarende oppdrag og internasjonal virksomhet.

Metode

Studien ble utført blant norsk personell i den andre norske kontingenten til KFOR i 2000. Norbn II besto av en infanteribataljon og et pansret ingeniørkompani med til sammen 884 personer (6 % kvinner). De fleste (74 %) var mellom 21 og 30 år gamle, ugifte/ikke samboende (75 %) uten barn (81 %), og majoriteten (69 %) hadde støtte fra familien på å delta i Norbn II. Den militære utdannelse og erfaring var relativt lav (12 % av befalet hadde toårig og 6 % hadde fireårig krigsskole). Bare 9 % var fast tilsatt i forsvaret. De fleste (73 %) hadde videregående skole som høyeste sivile utdanning (37 % yrkesrettet), mens 5 % hadde grunnskole. I alt 21 % hadde utdanning på universitets-/høyskolenivå (4 % i mer enn fire år). Det var stort innslag av personell med erfaring fra tidligere FN-tjeneste (66 %), og 17 % oppga at de også hadde deltatt i Norbn I. I alt besvarte 677 befal og mannskaper ett eller flere spørreskjema. Antall respondenter var 471 (53 %) ved tidspunkt 1, 314 (36 %) ved tidspunkt 2, 269 (30 %) ved tidspunkt 3, og 351 (40 %) ved tidspunkt 4. De viktigste grunnene til frafallet var tidsbruk og anonymitetshensyn. Det er små forskjeller ved tidspunkt 1 mellom de som faller fra og de som fortsetter å besvare skjemaet.

Undersøkelsen har et longitudinelt design. Problemstillingene belyses ved hjelp av et spørreskjema som administreres under forberedelsesfasen i Norge og seks måneder etter avsluttet oppdrag. De samme personene mottok spørreskjemaet ved de to tidspunktene. Personell med ulik tjenestestilling (befal og menige), ulike funksjoner i bataljonen (vakt/patrolje, støtte og forvaltning, stab og administrasjon), og ulik alder blir sammenlignet.

Måleinstrumenter

Bakgrunnsopplysninger omfattet sivil bakgrunn (alder, kjønn, utdanning, yrke, sivilstand, barn, sosial støtte; Fossum & Moldjord, 1999) og militær bakgrunn (utdanning, grad, fast eller midlertidig tilsetning).

Militær identitet ble undersøkt ved hjelp av spørreskjemaet «Militær identitet», utviklet ved United States Military Academy og Departement of Behavioral Sciences and Leadership, USA. Spørreskjemaet måler soldatenes tilknytning til tradisjonelle militære verdier (patriotisme og krigerskhet), i tillegg til soldatenes holdninger til fredsbevarende operasjoner og globale institusjoner (Franke, 1997). Personen blir bedt om å indikere nivå av enighet i forhold til 15 ulike påstander. Svarene skåres på en fempunkts vurderingsskala av Likert type, fra «sterkt enig» via «nøytral» til «sterkt uenig». Besvarelsene inndeles i tre skalaer: a) «Patriotisme» (6 ledd), b) «Globalisme» (3 ledd), c) «Kriger» (6 ledd). I tillegg ble det utarbeidet to skalaer med tilknytning til norske forhold: Positiv (6 ledd) og Negativ (6 ledd) innstilling til fredsbevarende operasjoner (Nissestad, Eid, Johnsen, & Laberg, 1999). Leddene som inngår i Frankes tre skalaer er vist i Tabell 1.

Tabell 1. Skalaer for soldaters tilknytning til tradisjonelle militære verdier, fredsbevarende operasjoner og globale institusjoner (Franke, 1997).

Patriotisme

- Jeg ser på tjenesten i Forsvaret som et «kall», der jeg kan tjene mitt land.
- Selv om noen føler at de er verdensborgere, bør en nordmann alltid føle at troskap mot eget land er det viktigste.
- Den klareste indikasjon på at man er en god borger er å gjøre militærtjeneste for å forsvare landet.
- Å utvikle fedrelandsfølelsen burde være en viktig del av utdannelsen for en borger i dette landet.
- Enhver nordmann bør være villig til å gå i krig for landet sitt.
- Vi burde arbeide for lojalitet mot vårt eget land før vi tar oss råd til å vurdere et verdensomspennende broderskap.

Globalisme

- Etter den kalde krigen har antallet flernasjonale militære operasjoner økt. Dette viser at vi trenger et sterkere NATO.
- NATO bør styrkes ved at organisasjonen får mer kontroll over de væpnede styrkene i alle medlemslandene.
- En Verdensregjering er den beste måten for å sikre fred mellom nasjonene.

Kriger

- Noen ganger er det nødvendig å gå til krig for å forsvare landets interesser.
- Den viktigste rollen for militært personell er å forberede seg for å føre krig.
- Da jeg bestemte meg for å delta i en fredsbevarende operasjon, forventet jeg at jeg skulle delta i krigshandlinger.
- Man kan trygt anta at det er et snev av ondskap i alle mennesker, og at dette kommer frem når det får en sjanse.
- Forsvaret burde primært fokusere på forberedelse for og gjennomføring av stridsoppdrag.
- Gode soldater gjør det de er trent for, uavhengig av om det er et krigsoppdrag eller fredsbevarende tjeneste.

Prosedyre

Bataljonssjef for Norbn II/KFOR, daværende Oberstløytnant Steinar Hannestad, stilte seg umiddelbart positiv til prosjektet. Sentralstaben i Forsvarets Overkommando godkjente planen. Godkjenning ble innhentet fra Regional Etisk Komité for Forskningsetikk i Helseregion III. Samtlige deltakere i Norbn II-styrken ble invitert til å delta i undersøkelsen, og hvert kompani ble informert om undersøkelsen. Deltakere ble i tillegg gitt en skriftlig orientering og signerte en samtykkeerklæring. Alle hadde rett til å unnlate å svare på enkeltspørsmål eller å trekke seg fra undersøkelsen uten at det ville få konsekvenser for videre tjeneste. For en grundigere presentasjon av prosjektet, se Laberg, Johnsen, Eid og Brun (2000).

Spørreskjemaene var prekodet for å gjøre det mulig å sammenligne den enkeltes svar ved de to tidspunktene. Hver enkelt fikk utlevert sitt spørreskjema i en navnet konvolutt, mens det ferdig utfylte spørreskjemaet var merket med et kodennummer. Dette ble lagt i en anonym svarkonvolutt som ble klistret igjen før innlevering. Befal eller prosjektleder hadde ikke tilgang til besvarelsene fra enkeltpersoner. Ferdig pakkede skjemaer ble fraktet til Kosovo og hentet tilbake for optisk lesing ved Sjøkrigsskolen. Data ble deretter overført til SPSS for statistisk bearbeiding.

Resultater

Dataanalyser ble utført ved hjelp av faktoranalyse for å etablere skaler blant de norske tilleggsleddene i spørreskjemaet om militær identitet. Endring i militær identitet ble analysert ved hjelp av variansanalyse med repeterte målinger (ANOVAR).

Faktoranalyse

Femten ledd angående «innstilling til fredsbevarende operasjoner» ble analysert ved hjelp av prinsipal komponent analyser. En varimax-rotert faktorløsning basert på prinsipal komponentene av 15 holdningsledd ga to faktorer som forklarte til sammen 30 % av variansen ved første måletidspunkt, og 31 % av variansen ved andre måletidspunkt. Den ene faktoren, «Positiv innstilling til fredsbevarende operasjoner», forklarte 16 % av variansen ved begge måletidspunktene. Faktoren viste god stabilitet over tid, ettersom de samme leddene ladet på faktoren ved begge tidspunktene. Seks ledd ladet mellom .43 og .72 på denne faktoren ved begge målingene. Hovedinnholdet i denne faktoren var tro på og tillit til fredsbevarende operasjoner.

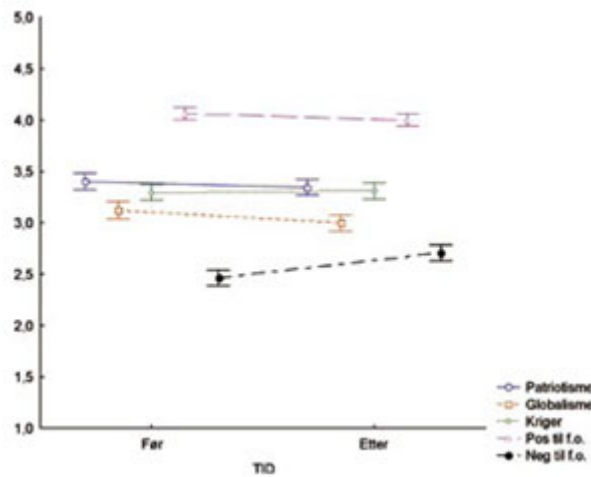
Den andre faktoren, «Negativ innstilling til fredsbevarende operasjoner», forklarte 15 % av variansen ved begge målingene. Faktorløsningen viste også god stabilitet over tid. Seks ledd ladet mellom .44 og .66 på denne faktoren på de to måletidspunktene. Hovedinnholdet i denne faktoren var skepsis til og problematisering av fredsbevarende operasjoner.

Tre av de opprinnelige 15 leddene ladet ikke statistisk signifikant på den roterte to-faktorløsningen og ble utelatt fra videre analyser. Dette gjaldt leddene «Fredsbevarende operasjoner betyr at man må være vitne til tragiske hendelser uten at man selv kan hjelpe til», «Det hender jeg tror det alltid vil være konflikt i Kosovo til tross for den fredsbevarende innsatsen», og «Krig må være aller siste utvei».

På bakgrunn av faktorene ble det utarbeidet gjennomsnittsskårer for den positive og negative faktoren, som ble benyttet i videre analyser av endring over tid. Cronbachs Alpha var .63 for skåren for den positive faktoren på de to målingene. Skåren for den negative faktoren viste .58 og .61 for de to respektive målingene.

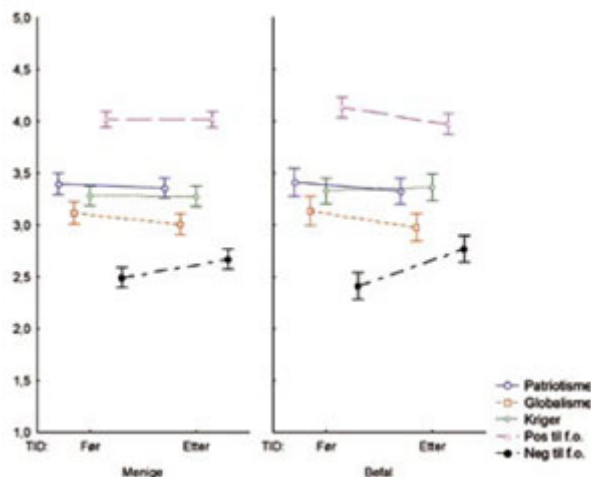
Variansanalyse

Endring i skåre på skalaene for militær identitet ble analysert ved hjelp av toveis ANOVA, med faktorene *Tid* og *Skala*. Det var ingen statistisk signifikant hovedeffekt av *Tid* på tvers av de fem skalaene. Men en statistisk signifikant interaksjon mellom *Tid* og *Skala* ($F(4, 800) = 14,8, p < .01$), skyldtes en reduksjon i «Globalisme» og en økning i «Negativ innstilling til fredsbevarende operasjoner» fra før til etter tjenesten i Kosovo (post-hoc-tester). Øvrige skaler var uendret. En signifikant hovedeffekt av *Skala* ($F(4, 800) = 313,3, p < .01$) skyldtes at, på tvers av tid, var gjennomsnittsskåren på «Positiv innstilling til fredsbevarende operasjoner» (4,0) høyere enn «Patriotisme» (3,4), som ikke var forskjellig fra «Kriger» (3,3), som var høyere enn «Globalisme» (3,1), som var høyere enn «Negativt syn på fredsbevarende operasjoner» (2,6). Se Figur 1.

Figur 1. Endring i militær identitet fra før til etter tjenesten i Kosovo.

Forskjeller mellom befal og menige med hensyn til endring i militær identitet ble undersøkt ved hjelp av treveis ANOVA, med faktorene *Tid*, *Skala* og *Stilling*. En statistisk signifikant interaksjon mellom *Tid*, *Skala* og *Stilling* ($F(4, 796) = 2,60, p < .05$), skyldtes en økning i «Negativ innstilling til fredsbevarende operasjoner» både blant befal og menige, men det var en sterkere effekt blant befal. Ingen andre endringer var statistisk signifikante (se Figur 2). Andre kategorielle prediktorer som militær og sivil utdanning, alderskategori og kjønn ga ingen endring i den overordnede interaksjonen mellom tid og skala.

Figur 2. Endringer i militær identitet blant befal og menige.

Det var en statistisk signifikant interaksjon mellom *Tid*, *Skala* og *Funksjon i bataljonen* ($F(12, 760) = 1,79, p < .05$), som skyldtes en statistisk signifikant økning i «Negativ innstilling til fredsbevarende operasjoner» blant personell med vakt- og patruljeoppdrag.

Diskusjon

Bataljonen uttrykte et positivt syn på fredsbevarende virksomhet, men et mer moderat syn på internasjonal virksomhet og samarbeid generelt. Den tradisjonelle krigeridentiteten synes samlet sett å være moderat høy hos bataljonen.

Målingene før og etter tjenesten i Kosovo viste høy grad av stabilitet. Det var ikke noen statistisk signifikante endringer verken i «Patriotisme», «Kriger-identitet» eller «Positiv innstilling til fredsbevarende operasjoner». Derimot viste det seg å være statistisk signifikant reduksjon i «Globalisme» og statistisk signifikant økning i «Negativ innstilling til fredsbevarende oppdrag» i løpet av tjenesten. Denne endringen ble forklart av befalets skårer, samt skårene hos de som hadde vakt og patrulje som hovedfunksjon.

Hva innebærer det at befalet og de av deltakerne som hadde vakt/patrulje som hovedfunksjon hadde størst negativ endring i sitt syn på internasjonal tjeneste? Hvis en skal tolke ut fra Frankes (1997) antakelser om at sosialisering av militært personell går i retning av en tradisjonell krigeridentitet, og samtidig mindre i retning av fredsbevarende virksomhet, kan man tenke seg at nettopp befalet vil vise en slik utvikling. Befalet har jevnt over mer militær sosialisering enn mannskapene, og dermed også sterkere forventninger om at tjenesten skulle innebære anvendelse av de tradisjonelle militære ferdighetene. Når så tjenesten viser seg å medføre mer politimeslige oppgaver, som trafikkdirigering, statisk vakthold og meglings i lokale konflikter, enn «skarpe oppdrag», kan man anta at det skaper dissonans mellom forventninger og realiteter, og dermed frustrasjon. For den delen av styrken som primært hadde patruljevirkosomhet og vakthold som hovedfunksjon, og som omfattet både befal og menige, kan man tenke seg at kontrasten ble spesielt stor.

Vi tok utgangspunkt i Frankes (1997) undersøkelse ved United States Military Academy, hvor han fant sterke holdningsendringer i retning av krigerskhet blant kadettene fra første til fjerde klassesetning. Franke forklarte dette med at kadettene gjennomgikk en sosialiseringssprosess som øvet innflytelse på verdisyn, holdninger og sosiale kognisjoner. Denne studiens hypotese var at det ville oppstå negativ innstilling til fredsbevarende oppgaver og internasjonal virksomhet. Våre hypoteser ble bekreftet. Vi fant imidlertid ikke at dette styrket krigeridentiteten hos deltakerne. Det er mulig at dette ville fremkommet hvis vi hadde hatt lengre observasjonstid (denne kontingenten varte i seks måneder, mens den neste kontingenten varte i ni måneder, men vi har dessverre ikke data fra neste kontingent).

Frankes (1997) studie er ikke videreført til amerikanske soldaters tjenestegjøring i fredsbevarende oppdrag. Det er derfor uvisst om resultater av tilsvarende undersøkelse ved amerikanske styrker ville gi samme resultat som vi her har funnet. Frankes undersøkelse om militær identitet er heller ikke foretatt ved norske militære skoler, og det er vanskelig å sammenligne dataene direkte.

Det er sannsynlig at soldater som deltar i internasjonale oppdrag tilegner seg et felles sett av konstruksjoner som sammenfaller med den sosiale kategori som de militære enhetene representerer. Soldatene har til felles at de reiser til et annet land for å

tjenestegjøre. Gruppen har dermed en felles erfaring med avstand fra familie og venner. Soldatene er utstyrt med like uniformer, har et felles språk og deler samme område for bevegelser, både under oppdrag og på fritiden. De representerer et felles mål for oppdraget, i tillegg til felles opplevelser av de ulike stressorer som de utsettes for under oppdragets utførelse. Faktorer som dette kan ha sterk innvirkning på samholdet innad i gruppen, i tillegg til å bidra til et forsterket skille fra utgruppen – de stridende parter og sivilbefolkningen. I følge Hogg et al. (1995) er dette tilstrekkelig grunnlag for utvikling av stereotyper, både overfor inngruppen og utgruppen.

Mens nevnte faktorer kan bidra til å opprette og opprettholde soldatenes opplevelse av tilhørighet til en sosial kategori, kan en også tenke seg at de samme faktorer bidrar til å modifisere soldatens tilhørighet til militær identitet. Burke (1980, 1991) mener at rolleutførelser innad i gruppen fungerer som en dissonansreducerende mekanisme, hvor mennesker modifiserer sin atferd for å oppnå samsvar mellom atferd og internaliserte standarder for identitet. Reduksjon av dissonans vil dermed senke frustrasjon, noe som anses som hensiktsmessig i henhold til de særegne forhold som fredsbevarende styrker opererer i. Det er mulig at tilsvarende forhold her gjør seg gjeldende.

Som tidligere nevnt vil en hierarkisk organisering av rolleidentitetene, og graden av tilknytning til den enkelte rolle, være av vesentlig betydning for rolleutførelsen (Stryker & Stratham, 1985). Konsekvensen av å feile i rollebeskrivelsen kan medføre tap av et sosialt nettverk som er av stor psykologisk betydning for individet (Hoelter, 1983). Det er sannsynlig at soldater som deltar i fredsbevarende oppdrag, uten utstrakt mulighet til å påvirke egen situasjon, vil tilstrebe å etterkomme både subtile og uttalte normer i enheten.

Widing et al. (2002) analyserte andre data fra dette prosjektet. De fant at utvalget var preget av relativt høye generelle mestringsforventninger (målt ved hjelp av «The Generalized Self-Efficacy Scale»; Jerusalem & Schwarzer, 1986), og god tro på egne militære ferdigheter (målt ved hjelp av «Militære ferdigheter»; Solberg, 1997). Resultatene viste at soldatene i stor grad vurderte sine ferdigheter som uforandret eller bedre målt tidlig under oppholdet i Kosovo. Mestringsforventninger, utdanning og tidligere militær erfaring var de beste prediktorene for opplevd funksjonsdyktighet før avreise. De kontekstuelle variablene moral, vanskelige situasjoner i tjenesten og opplevd støtte var de beste prediktorene for målinger gjort under oppholdet. Den store grad av optimisme med hensyn til egne militære ferdigheter som preget deltakerne, kan virke logisk i forhold til at få personer ville melde seg frivillig til en slik type oppdrag hvis de var i tvil om egne evner. Samtidig viste resultatene en større grad av slik optimisme hos de med lavere militær utdanning og erfaring. Dette kan igjen tyde på relativt lav grad av innsikt i situasjonene som ville møte dem i Kosovo. Det er imidlertid viktig å presisere at resultatene er basert på selvrapporing fra respondentene. Dette innebærer at man ikke kan skille mellom deltakerne ut fra objektive mål på dyktighet. At selvrapporing ikke nødvendigvis er i samsvar med den objektive virkelighet er i

det hele tatt et generelt problem ved bruk av denne typen metoder (Wallenius, Johansson, & Larsson, 1999).

Når forsvaret fortsetter å reduseres i størrelse samtidig som fredsbevarende operasjoner øker, vil utfordringene til militære ledere også øke (Mangelsdorff, 1999). Å opprettholde samhold i enheten vil være et viktig element for å øke operasjonens effektivitet. Rud (2002) fant at god ledelse har betydning for soldatenes opplevelse av samhörighet i laget.

Avslutning

Det mest bemerkelsesverdige ved denne undersøkelsen er kanskje den økte misnøyen blant soldatene med hensyn til internasjonal tjenestegjøring, og at den økte negative innstillingen til fredsbevarende oppdrag er sterkest hos befalet. Tidligere norske undersøkelser blant KFOR- personellet har vist at soldatene opplever få «skarpe situasjoner», og at risikoen ved tjenestegjøring for den enkelte blir opplevd å være moderat til lav (Kobbeltvedt, Brun, & Laberg, 2004). Det er mulig at soldatene har opplevd at arbeidsoppgavene har vært preget av lite «action» og spenning sett i forhold til det som var forventet. Dette kan ha bidratt til misnøye og kjedsomhet, og en negativ holdning til fredsbevarende oppdrag generelt. Utfordringen fremover blir å sikre et militært personell som både kan håndtere akutte situasjoner med beskytning og liknende, og kunne tåle lange perioder med kjedsomhet. Befal og menige som skal fungere godt under fredsbevarende oppdrag bør sannsynligvis kjenne en internasjonal tilhörighet i tillegg til den nasjonale, og identifisere seg like mye med en kriger som en fredsbevarer og megler.

Jon Christian Laberg

Institutt for samfunnspsykologi

Christiesgate 12

5015 Bergen

Tlf 55 58 31 91

E-post jon.laberg@psysp.uib.no

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 42, nummer 4, 2005, side 335-344

TEKST

Jon Christian Laberg

Jon Ingjaldsson, Institutt for samfunnspsykologi, Universitetet i Bergen

Therese Kobbeltvedt

Jøri Horverak

+ **Vis referanser**

Referanser

- Arnold, S. L., & Stahl, D. T. (1993). A power projection army in operations other than war. *Parameters* 23, 426.
- Burke, P. J. (1980). The Self: Measurement requirements from an interactionist perspective. *Social Psychology Quarterly*, 43, 18-29.
- Burke, P. J. (1991). An identity approach to commitment. *Social Psychology Quarterly*, 54, 280-286.
- Collins, S. N. (1992). Just cause up close: A lightinfantryman's view of LiC. *Parameters* 22, 55-65.
- Cooley, C. (1902). *Human nature and social order*. New York: Scribners.
- Departement of the Army, Headquarters (1993). *Field Manual (FM) 100-5: Operations*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Departement of the Army, Headquarters (1994). *Field Manual (FM) 100-23: Peace Operations*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Eid, J., Johnsen, B. H., & Laberg, J. C. (1996). Militærpsykologisk forskning og praksis: Aktuelle bidrag til utviklingen av psykologisk fagkunnskap. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 33, 3-10.
- Franke, V. C. (1997). Warriors for peace: The next generation of U.S. Military Leaders. *Armed Forces & Society*, 24 (1), 33-59.
- Fossum, L. K., & Moldjord, C. (1990). Stress og mestring i NORAIR/Bosnia 1993-96. Hovedoppgave i psykologi, NTNU, Trondheim.
- Hoelter, J. W. (1983). The effects of role evaluation and commitment on identity salience. *Social Psychological Quarterly*, 46, 140-147.
- Hogg, M. A., Terry, D. J., & White, K. M. (1995). A tale of two theories: A critical comparison of identity theory with social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 58, 255-269.
- Horverak, J. G. (2001). Militære fredsbe-varende operasjoner. Effekten av militær identitet på soldaters opplevelse av funksjonsdyktighet under internasjonale operasjoner. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Bergen.
- Jerusalem, M., & Schwarzer, R. (1986). Selbstwirksamkeit [Self-Efficacy Scale]. I R. Schwarzer (Red.), *Skalen zur Befindlichkeit und Persönlichkeit* (ss. 15-28). Berlin: Free University Press.
- Kidder, T. (1995). A reporter at large: The siege of Mirebalais. *The New Yorker*, 17, 72-85.
- Kobbeltvedt, T., Brun, W., & Laberg, J. C. (2004). Measuring and modelling risk in a naturalistic setting. *Journal of Risk Research*, 7(7-8), 789-810.
- Laberg, J. C., Johnsen, B. H., Eid, J., & Brun, W. (2000). Mental beredskap under internasjonale operasjoner. (Forskningsprotokoll). Sjøkrigsskolen og Universitetet i Bergen.
- Laberg, J. C., Johnsen, B. H., Eid, J., & Brun, W. (2002). Mental beredskap under internasjonale operasjoner: KFOR undersøkelsen (Rapport 1). Sjøkrigsskolen og Universitetet i Bergen.
- Martinussen, M., & Torjussen, T. (1988). Pilot selection in the Norwegian Air Force: A validation and meta-analysis of the test-battery. *International Journal of Aviation Psychology*, 8, 33-45.
- Mead, G. (1934). *Mind, self and society: From the standpoint of a social behaviorist*. Edited with an introduction by C.W. Morris. Chicago: University of Chicago Press.
- Meeker, B. F., & Segal, D. R. (1987). Soldiers' perceptions of conflict likelihood: The effects of doctrine and experience. *Journal of Political and Military Sociology*, 15, 105-115.
- Miller, L. L. (1995). Should U.S. combat soldiers be peacekeepers? Lessons from Macedonia. Paper presented to the biennial conference of the inter-University seminar on Armed Forces and Society in Baltimore, MA., USA.
- Miller, L., & Moskos, C. (1995). Humanitarians or warriors? Race, gender and combat status in operation restore hope. *Armed Forces & Society* 21, 615-637.

- Nissestad, O. A., Eid, J., Johnsen, B. H., & Laberg, J. C. (1999). Military identity among royal Norwegian naval academy cadets. Manuskript, Sjøkrigsskolen.
- Ruud, I. (2002). En undersøkelse av faktorer som antas å påvirke kohesjon i militære enheter. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Bergen.
- Sarkestrian, S. C., Williams, J. A., & Bryant, F. B. (1995). *Soldiers, society and national security*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Segal, D. R., & Segal, M. W. (1993). *Peacekeepers and their wives: American participation in the multinational force and obsence*. London: Greenwood.
- Solberg, O. A. (1997). FN-observatøren: Stressorer og reaksjoner hos norske FN-observatører i det tidligere Jugoslavia. Hovedfagoppgave, Psykologisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Solomon, Z., Mikulincer, M., & Hobfoll, S. E. (1986). Effects of social support and battle intensity on loneliness and breakdown during combat. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1269-1276.
- Stortingsmelding nr. 38 (1998-99). Tilpasning av Forsvaret til deltagelse i internasjonale operasjoner. Tilråding fra Forsvarsdepartementet av 4. juni 1999. Godkjent i Statsråd samme dag.
- Stryker, S., & Stratham, A. (1985). Symbolic interaction and role theory. I G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *Handbook of social psychology* (3rd. ed.; ss. 311-378). New York: Random House.
- Thoits, A. (1991). On merging identity theory and stress research. *Social Psychology Quarterly*, 54, 101-112.
- Wallenius, C., Johansson, C. R., & Larsson, G. (1999). Reactions and performance in life-threatening situations: Interviews with Swedish peace-keeping soldiers. (Manuscript.) Karlstad, Sweden: Department of Leadership, National Defence College.